OPEN ACCESS visnyk.naps.gov.ua

НАУКА І ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАПН УКРАЇНИ

https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4133

ПРОХОРЕНКО Леся Іванівна
доктор психологічних наук, професор, директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Анотація. *Бойові дії у нашій країні, пов'язані з воєнною агресією Росії, призвели до людських втрат, переміщень, стресів, економічних потрясінь. Під їхнім впливом практично всі верстви населення втягнуто в адаптивний чи дезадаптивний процес.*

У реаліях сьогодення від війни гинуть наші захисники, мирні громадяни, діти, що спричиняє значні психологічні наслідки для всіх верств населення, які супроводжуються різними травматичними нашаруваннями, посиленням тривожних настроїв, страхів, розчаруванням, розгубленістю, дезадаптацією й ін.

У цей складний воєнний час працівники Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України продовжують працювати!

Пріоритетним визнано розширення системи нагальної допомоги і підтримки людей, які проходять через жахіття війни.

Надаючи на волонтерських засадах психологічну допомогу населенню, фахівці Інституту розв'язують низку завдань:

- *забезпечують супровід постраждалих під час збройних протистоянь;*
- *працюють з групами вимушених переселенців, які переміщуються із зони бойових дій (надається психологічна допомога, здійснюється забезпечення харчуванням, одягом, ліками);*
- *проводять комплекс психологічних і соціальних заходів, спрямованих на профілактику і реабілітаційну роботу з особами, які брали участь у воєнних діях;*
- *здійснюють консультативно-психологічну, психокорекційну, психотерапевтичну роботу з дітьми з особливими потребами і їхніми родинами;*
- *проводять профілактичну роботу з травматизації та емоційного вигорання дітей та дорослих, які отримали травмівний досвід в умовах війни;*
- *розробляють навчально-методичне забезпечення щодо навчання, розвитку і підтримки дітей з ООП й інше.*

Поряд з цим, важливим кроком науковців Інституту у відповідь на потреби сьогодення стало осмислення та узагальнення отриманого практичного досвіду щодо розроблення сучасних технологій реабілітаційно-психолого-педагогічного супроводу осіб, які знаходяться в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *Україна; військові дії; супровід; освіта; діти з особливими потребами; інститут; волонтерська допомога.*

Бойові дії у нашій країні, пов'язані з воєнною агресією Росії, призвели до людських втрат, переміщень, стресів, економічних потрясінь. Під їхнім впливом практично всі верстви населення втягнуто в адаптивний чи дезадаптивний процес.

У воєнних реаліях сьогодення гинуть наші захисники, мирні громадяни, діти, що спричиняє значні психологічні наслідки для всіх верств населення. Психічний стан людей характеризується різними травматичними нашаруваннями, тривожними настроями, страха-

ми, розчаруванням, розгубленістю, дезадаптацією тощо. І однією із найвразливіших категорій населення, що особливим чином відчуває вплив війни, є діти, для яких воєнні події є травмівними. Вони порушують життєдіяльність, спричиняють гіркі втрати, шкодять здоров'ю, посилюючи стреси, кризи, психотравми.

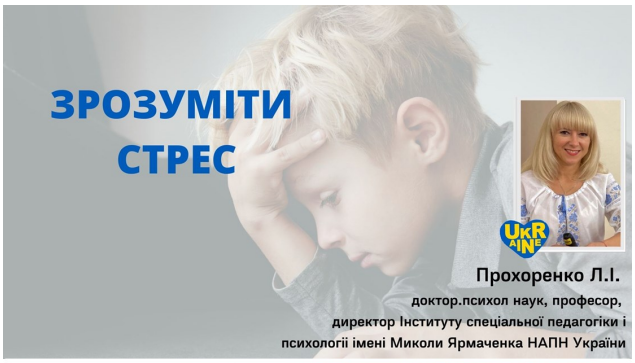
У цей складний воєнний час освітні заклади й наукові установи України роблять значний внесок у розвиток миру. Не є винятком й Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, який в умовах дистанційного режиму продовжує працювати! Пріоритетним визнано розширення системи нагальної допомоги і підтримки людей, які проходять через жахіття війни.

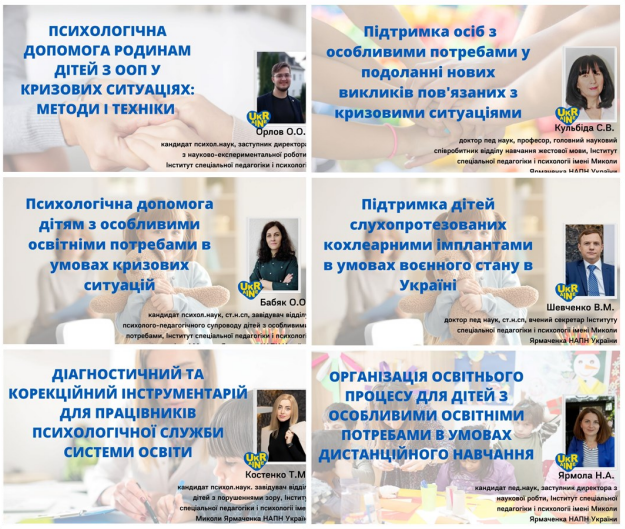
Надаючи на волонтерських засадах психологічну допомогу населенню, фахівці Інституту розв'язують низку завдань:

- забезпечують супровід постраждалих під час збройних протистоянь;
- працюють з групами вимушених переселенців, які переміщуються із зони бойових дій (надається психологічна допомога, здійснюється забезпечення харчуванням, одягом, ліками);

- проводять комплекс психологічних і соціальних заходів, спрямованих на профілактику й реабілітаційну роботу з особами, які брали участь у воєнних діях;
- здійснюють консультативно-психологічну, психокорекційну, психотерапевтичну роботу з дітьми з особливими потребами і їхніми родинами;
- проводять профілактичну роботу з травматизації та емоційного вигорання дітей та дорослих, які отримали травмівний досвід в умовах війни;
- розробляють навчально-методичне забезпечення щодо навчання, розвитку і підтримки дітей з ООП;
- надають посильну допомогу в соціальних службах, у центрах надання соціальних послуг

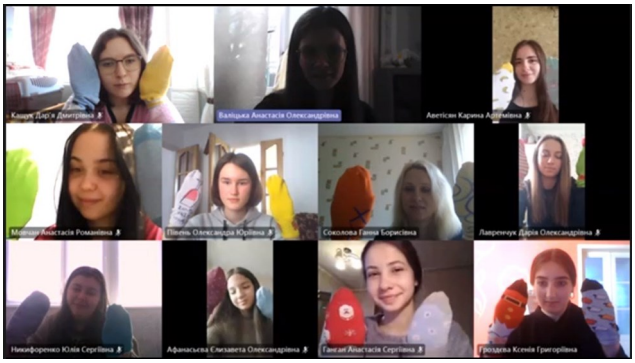

населенню територіальних громад різних областей нашої країни, в лікарнях та воєнних госпіталях (Київ, Боярка, Золотоноша, Івано-Франківськ, Вишгород, Бердичів, Дніпро тощо).

Важливого поступу набуває наукове осмислення та узагальнення отриманого практичного досвіду щодо розроблення сучасних технологій реабілітаційно-психолого-педагогічного супроводу осіб, які перебувають в умовах воєнного стану.

Так, зокрема:

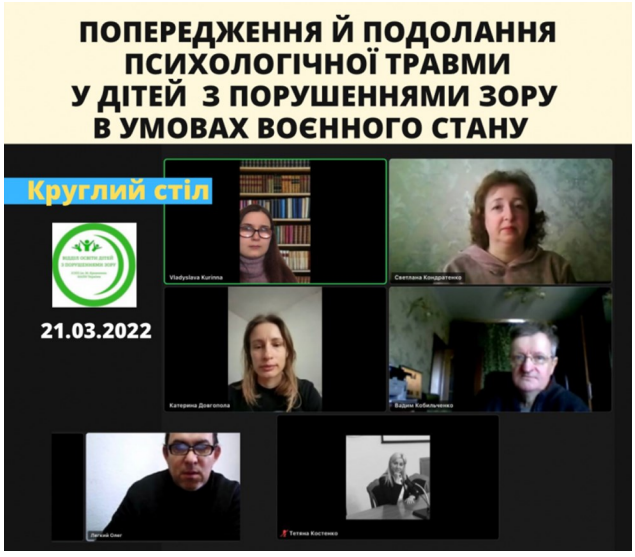
- науковці відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами розробили: форми роботи і методики позитивного психологічного впливу на дітей з особливими потребами із травмівним досвідом; програми корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення когнітивного розвитку; комплексні інформаційні матеріали психолого-педагогічної

оцінки кризових станів та психотравм у дітей з розладами аутистичного спектра, ГРДУ, ЗПР, легкими формами порушення інтелекту. Разом з колегами з Комунального закладу освіти «Спеціальна школа «ШАНС» Дніпропетровської обласної ради» та головним співробітником відділу навчання жестової мови С.В. Кульбідою проведено круглий стіл для фахівців та батьків щодо психологічної підтримки дітей з особливими потребами в умовах воєнного стану; проведено флешмоб до міжнародного дня людей із синдромом Дауна разом із фахівцями та студентами Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»; проводяться щоденні консультації батьків дітей з ООП та осіб, які потребують психологічної допомоги у кризовий час тощо;

• фахівці відділу освіти дітей з порушенням зору розробили контент для телеграм-каналу «Підтримай дитину» та рекомендації для педагогів і батьків щодо навчання і виховання таких дітей в умовах воєнного стану; проведено круглий стіл на тему: «Попередження й подолання психологічної травми у дітей з порушеннями зору в умовах воєнного стану»; організовано серію онлайн-зустрічей для дітей з порушеннями зору, які відбуваються тричі на тиждень та ін.;

• науковці відділу навчання дітей з порушеннями слуху розробили сучасні технології засвоєння учнями змісту освіти в умовах дистанційного навчання; інформаційні матеріали на підтримку педагогів, які навчають дітей з порушеннями слуху в умовах воєнного стану; численні презентації та відеозаписи щодо порад для батьків, як діяти у складних ситуаціях, як надати дитині психологічну допомогу тощо; визначили особливості слухомовленнєвого розвитку та педагогічної підтримки дітей з кохлеарними імплантами в умовах війни в Україні;

• вчені відділу логопедії надали онлайн-консультації логопедичного та психологічного спрямування батькам дітей з особливими освітніми потребами та фахівцям; розробили навчально-методичний і програмно-методичний контент для логопедів, спеціальних психологів і працівників ІРЦ, а також технології надання логопедичної допомоги дітям з ринолалією, ігрові засоби та прийоми; підготували поради фахівцям щодо ролі сім'ї у подоланні заїкання у дітей в умовах воєнного стану; проводять онлайн-вебінари щодо психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП в умовах воєнного стану для фахівців і батьків та ін. Проведено круглий стіл «Підтримка дітей з особливими мовленнєвими потребами в умовах воєнного стану». Під час зустрічі було визначено нагальні питання, які потребують вирішення сьогодні, зокрема: онлайн-консультування батьків в умовах сьогодення; надання практичних рекомендацій під час індивідуальних онлайн-зустрічей та занять із дітьми з різними первинними мовленнєвими порушеннями; забезпечення підтримки дітей з функціонально-мовленнєвими труднощами; психолого-педагогічний супровід сімей в умовах воєнного часу та ін.;

• науковці відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розробили: технології навчання учнів з комплексними відхиленнями і, зокрема, в умовах воєнного стану; інформаційні матеріали щодо надання допомоги та підтримки

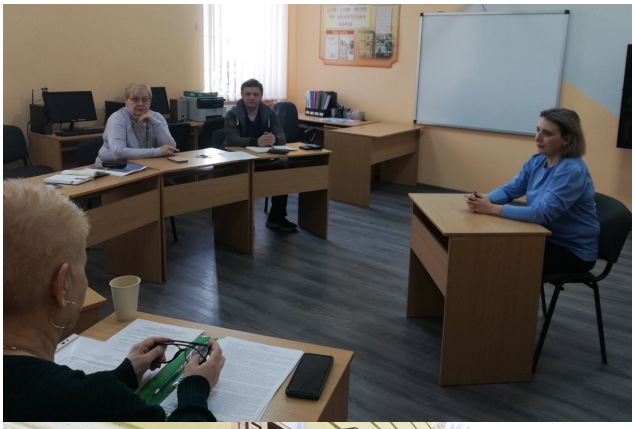
дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах воєнного стану; психологічні поради батькам дітей з особливими потребами під час воєнних дій; допомогу та підтримку дітям з особливими освітніми потребами, зокрема, дітям із синдромом Дауна. Разом з колегами Комунального закладу Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційний центр I-II ступенів «ГАРМОНІЯ» (м. Борислав) та Комунальним закладом Львівської обласної ради «Багато-профільний навчально-реабілітаційний центр Святого Миколая» (смт. Брюховичі) 24 березня 2022 року проведено науково-практичний онлайн-семінар для фахівців «Психолого-педагогічна підтримка дітям з інтелектуальними та комплексними порушеннями розвитку в умовах воєнного стану в країні» (ІСПП ім. М. Ярмаченка, 2022с) й ін.;

- наукові працівники відділу інклюзивного навчання працюють над розробленням науково-методичного забезпечення функціонування роботи інклюзивних закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів в умовах військового стану, а також готують нові навчальні курси, пов'язані з підготовкою кадрів для цих закладів тощо.

В інтернеті розміщено численні презентації та відеозаписи щодо порад для батьків, як діяти у складних ситуаціях, як надати дитині психологічну допомогу й інше.

У рамках проєкту «Оборона дітей України», який реалізує Науковий Ліцей ім. Чурюмова спільно з ВГО «Поруч» проведено тренінг «Допомога дітям та молоді з особливими потребами у надзвичайних ситуаціях». Представлено розроблену навчальну програму, яку реалізовано у співпраці МОН України з освітнім центром METC Mashav, відділом спеціальної освіти Міністерства освіти Ізраїлю та Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України. У ході тренінгу розглянуто такі питання: інструменти та принципи надання освітньої та терапевтичної підтримки учням з особливими потребами та їхнім родинам у надзвичайних ситуаціях; можливі заходи та алгоритми з надання допомоги; різні особливості роботи відповідно до типу специфічних потреб дитини.

На базі Чернівецького обласного навчально-реабілітаційного центру № 1 створено Гуманітарний хаб, у якому гуманітарну допомогу отримують не лише родини, які проживають в закладі, а й ті, що перебувають у місті та за його межами. Триває надання допомоги вимушеним переселенцям (дорослим та дітям, зокрема з інвалідністю) за місцем перебування. Проведено зустріч з міжнародною групою волонтерів, які працюють під егідою ООН.

Протягом періоду ведення воєнних дій в Україні викладено та поширено в соціальній мережі «Фейсбук» матеріали різного спрямування, зокрема: щодо допомоги вимушеним переселенцям, дітям, які перебувають на небезпечних територіях і тим, які виїхали; пошуку фахівців для дітей з інвалідністю, які залишили свої домівки; забезпечення дітей з порушеннями слуху елементами живлення для слухових апаратів та кохлеарних імплантів, налаштуванням мовних процесорів; ініціативи ЄвромайданСОС, матеріалів Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та багато іншої важливої інформації.

Так, Ю. Рібцун упорядкувала матеріали соціально-психолого-педагогічного спрямування для батьків і фахівців у період воєнних дій:

• «Поради від захисника України: інформаційний комікс для дітей у воєнний стан»;

• «Швидка «психологічна» допомога для дітей: ігри для зняття стресу»;

• «Весняні метелики» для подолання стресу. Поради батькам»;

• «Правила безпеки дитини під час евакуації»;

• «Як діти різного віку реагують на стрес та сприймають кризову ситуацію»;

• «Для дітей з особливими мовленнєвими потребами надзвичайно важливо слухати та чути. Аудіоказки»;

• «Як допомогти дітям впоратися з тривожністю під час воєнних дій»;

• «Онлайн-практикуми стійкості та відновлення для дітей і дорослих»;

• «Що сказати дітям у цей непростий час. Поради психолога»;

• «Поради від експертів ЮНІСЕФ: «Як підтримати дітей у стресових ситуаціях»;

• «Як адаптувати дитину на новому місці, якщо ви вимушено переїхали. Поради психологів»;

• «Як діяти у разі хімічної атаки?»;

• «Допомога психолога: «Кубик емоцій»;

• «Допомога психолога: «Лялькар»;

• «Допомога психолога: «Оголошення»;

• «Допомога психолога: «Календар настроїв»;

• «Допомога психолога: «Книжечка з копінг-стратегіями»;

• «Допомога психолога: «Рефлексія»;

• «Допомога психолога: «Барометр емоцій»;

• «Допомога психолога: «Живе обличчя»;

• «Допомога психолога: «Персоналізована пам'ятка почуттів»;

• «Допомога психолога: «Пастка для злості»;

• «Допомога психолога: «Я можу» (копінг-плакат)»;

• «Як допомогти дитині під час воєнних дій»;

• «Ідеї для ігор, у які можна грати в укритті»;

• «Як допомогти дітям пройти крізь виклики війни»;

• «Як повідомити дитині про смерть людини, з якою вона контактувала»;

• «Разом до перемоги!»;

• «Віртуальна екскурсія Тиррелівським музеєм палеонтології для дітей»;

• «Безкоштовні курси читання та малювання для дітей на час війни»;

• «Навчання у воєнний час»;

• «Моє нове життя за кордоном. Як звикнути до школи і стати частиною колективу?»;

• «Учителі спеціальних шкіл об'єднуються для підтримки дітей з особливими освітніми потребами»;

• «Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють із дітьми під час війни».

Відділ освіти осіб з порушенням зору Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України на чолі із завідувачем Тетяною Костенко ініціював організацію серії онлайн-зустрічей для дітей з порушеннями зору, які відбуваються тричі на тиждень. На цих зустрічах діти знімають нервову напругу, розвантажуються, граються, спілкуються, сміються, розвиваються. Фахівці впроваджують у структуру занять різноманітні види діяльності: вікторини, ігри, читання та складання казок, музичну терапію, підтримувальні бесіди тощо, що сприяє мінімізації розвитку стресових явищ та прискоренню процесу відновлення.

Поряд із цим науковці цього відділу продовжують надавати фахову підтримку щодо організації інклюзивного навчання дітей з ООП. За сприяння К. Довгополої проведено онлайн-вебінар «Освіта для всіх: різноманітність, інклюзія та фізичний розвиток» (Prometheus, 2022).

У співпраці з МОН України розроблено телеграм-канал «Підтримай дитину», який користується значною популярністю серед фахівців та батьків і має до 9 тис. тисяч читачів.

На підтримку дітей, які перебувають в умовах укриття, де немає зв'язку, розроблено інтерактивну гру-навчання, спрямовану на формування математичної компетентності дітей з ООП «Математичний квест «Дорогою до школи» та «Канал з аудіоказками для дітей».

Вчені Інституту у співпраці з доктором наук в галузі нейропсихології Терезою Сіансіоло (Ірасбург, Вермонт, США) надають психологічні техніки в умовах війни та корисні поради психологам, як зберігати власний спокій та допомогти впоратися з напругою своїм дітям (відеотрансляція заходу «Психотерапія в умовах військового стану» (ІСПП ім. М. Ярмаченка, 2022b).

У дистанційному режимі працює аспірантура й докторантура установи. Майбутнім докторам філософії і докторам наук надаються необхідні консультації і поради керівників (консультантів) та викладачів. Аспіранти установи залучені практично до всіх заходів, які проводить Інститут, беруть активну участь у проведенні лекцій в інших ЗВО та роботі Психологічного консультативного центру інституту.

Зокрема, докторант Інституту Еляна Данілавічютє налагоджує контакти між волонтерами-освітянами Литви й закладами освіти міста Києва (пошук транспорту для передачі гуманітарної допомоги — допомогу вже отримав загальноосвітній заклад I-III ступенів № 168, де навчаються діти з особливими освітніми потребами), контактує з волонтерами Литви у контексті допомоги сім'ям біженців, які шукають у цій країні тимчасовий прихисток тощо. Поряд з цим надає логопедичні онлайн-консультації для дітей з України, які продовжують навчання в Литві у контексті програми «Ukrainiečiai Lietuvoje» («Українці у Литві»).

З метою висвітлення подій, які відбуваються в Україні, та представлення результатів досліджень вчених Інституту у світовий науковий інформаційний простір, редакційна колегія і відповідальний секретар журналу «Особлива дитина: навчання і виховання», доклали усіх зусиль, щоб підготувати і видрукувати видання в умовах війни у березні 2022 р. (ІСПП ім. М. Ярмаченка, 2022a).

Тож робота триває і всі ми живемо з надією щонайшвидшого виходу країни зі стану війни, з надією на перемогу й повернення до усталеного життя.

Всім освітянам зичимо здоров'я, оптимізму, віри!

Слава Україні!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (2022a, 16 березня). *Дорогі друзі, шановні нинішні і майбутні читачі та підписники нашого часопису!* https://bit.ly/3LJeIqd

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (2022b, 16 березня). *Психотерапія в умовах військового стану*. https://bit.ly/3yNdIhL

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (2022c, 19 березня). *Допомога та підтримка дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах воєнного стану в країні*. https://bit.ly/3G3voaz

Prometheus. (2022). *Освіта для всіх: різноманітність, інклюзія та фізичний розвиток. EFA101*. https://bit.ly/3MxT0Xn

SCIENCE AND EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR: MYKOLA YARMACHENKO INSTITUTE OF SPECIAL PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY OF THE NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE

Lesia Prokhorenko

DSc in Psychology, Professor, Director, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The fighting in our country due to Russia's military aggression has led to human losses, displacement, stress, and economic turmoil. Under their influence, almost all population segments are involved in the adaptive or maladaptive process.*

In today's reality, our defenders, civilians and children are dying from the war, which has significant psychological consequences for all segments of the population, accompanied by various traumatic layers, increased anxiety, fears, frustration, confusion, maladaptation and others.

During this challenging wartime, the staff of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine continues to work! Priority has been given to expanding the emergency care system and support for people going through the horrors of war.

Providing psychological assistance to the population on a volunteer basis, the Institute's specialists solve many tasks: provide support for victims of armed conflict; work with groups of displaced persons moving from the war zone (psychological assistance is provided, food, clothing, medicine); carry out a set of psychological and social measures aimed at prevention and rehabilitation work with persons participating in hostilities; carry out counselling and psychological, psycho-correctional, and psychotherapeutic work with children with special needs and their families; carry out preventive work on trauma and emotional burnout of children and adults who have received traumatic experiences during the war; develop educational and methodological support for the education, development and support of children with special educational needs.

Along with this, an essential step of the Institute's researchers in response to the needs of today was the understanding and generalisation of practical experience in developing modern technologies for rehabilitation, psychological and pedagogical support of persons under martial law.

Keywords: *Ukraine; military operations; support; education; children with special needs; institute; volunteer assistance.*

Дата публікації: 12 травня 2022 р.